

ANGAŽOVANJE STUDENATA U VISOKOŠKOLSKIM USTANOVAMA – PREGLED ISTRAŽIVANJA

Marina Ćirić¹

Nezavisni istraživač

Apstrakt: U radu je ukazano na različite metodološke pristupe u istraživanju angažovanja studenata. Cilj rada je predstavljanje različitih aspekata proučavanja uticaja celokupnog konteksta visokoškolskih ustanova na karakter i opseg angažovanja studenata. Analizom sadržaja kao metodom omogućeni su sagledavanje, interpretacija i identifikacija ključnih segmenata u proučavanju studentskog angažmana tokom procesa studiranja. Prikazane istraživačke studije se među sobom razlikuju u zavisnosti od teorijskih polazišta i izbora metodoloških pristupa. Nalazi do kojih se došlo u istraživanjima jasno upućuju na određene zakonitosti kada je studentski angažman u pitanju kao i njegov značaj za postignuća studenata u procesu studiranja. Nastavnikova iskrena briga za studente i blagovremena podrška u učenju pokazali su se kao veoma značajni aspekti poimanja procesa studiranja od strane studenata. U skladu s tim, jedan od najefikasnijih načina na koji institucije mogu da pruže adekvatnu podršku studentima i podstaknu ih na angažovanje jeste priprema i obuka nastavnika za interaktivni pristup.

Ključne reči: visokoškolsko obrazovanje, visokoškolske ustanove, nastava, vannastavne aktivnosti, angažovanje studenata

Uvod

Brojni društveni procesi koji oblikuju savremeni svet (globalizacija, internacionalizacija, medijska revolucija i sl.), kao i sam proces reforme sistema visokog obrazovanja u kontekstu pomenutih društvenih procesa, značajno su uticali na očekivanja od visokoškolskih ustanova, njihove svrhe i željene ishode, kao i na transformisanje tradicionalnih modela podučavanja i učenja. Kada je reč o savremenim shvatanjima procesa visokog obrazovanja, ona su uglavnom u skladu sa konstruktivističkim i sociokonstruktivističkim teorijama učenja i nastave, te je uobičajeno isticanje značaja studentskog intencionalnog i aktivnog pristupanja sopstvenom obrazovanju. U odnosu na shvatanje da se razlika između učenja na tercijarnom i

¹ marinaivanovic86@gmail.com

nižim nivoima obrazovanja ogleđa u značajno višem nivou autonomije i odgovornosti, nužno je naglasiti da se od visokog obrazovanja očekuje razvijanje istraživačkih sposobnosti, kreativnog i stvaralačkog mišljenja, originalnosti, nezavisnosti u delovanju, kao i razvijanje kapaciteta studenata za kontinuirano učenje i lični razvoj.

S obzirom na značaj uloge visokog obrazovanja u savremenom društvu, godinama unazad razvija se široko područje istraživanja koja se bave angažovanjem studenata. Istraživanja su najpre bila usmerena na ispitivanje različitih dimenzija i indikatora studentskog angažmana. Danas je akcenat na interakciji između pojedinca i organizacije i unapređivanju ključnih elemenata njihovog međudelovanja, sa ciljem unapređivanja kvaliteta institucija visokog obrazovanja (Ćirić, 2022). U tom smislu, angažovanju studenata se pristupa kao relacionom konstruktivnom sačinjenom od dve komponente. Prva proizilazi iz stava da posvećenost utiče na učenje i izražava se kao opseg, intenzitet investiranja studenta u smislu vremena i truda koje uloži u svoje studiranje. Druga se tiče same visokoškolske ustanove, odnosno iskoristivosti njenih resursa i strukture kurikuluma radi pružanja podrške studentima za aktivnim učešćem u efektivnim akademskim aktivnostima koje za ishod imaju upornost, zadovoljstvo i postignuća. Kako je angažovanje prepoznato i u međunarodnim dokumentima i deklaracijama, poslednjih godina ono postaje jedan od prioriteta reforme evropskog prostora visokog obrazovanja.

U zavisnosti od metodološkog pristupa proučavanju karaktera angažovanja studenata, načinjene su brojne istraživačke studije u oblasti visokog obrazovanja koje su za predmet uzimale ovu tematiku. Studije se među sobom razlikuju u zavisnosti od teorijskih polazišta i izbora metodoloških pristupa. Tako se može naići na istraživanja koja se bave različitim aspektima, elementima i dimenzijama, ispituju drugačije perspektive, tragaju za određenim oblastima i indikatorima. Takođe, autori koriste kvantitativne, kvalitativne ili pak kombinovane metodološke pristupe.

Pregled relevantnih istraživanja

Polazeći od toga da angažovanje može biti proučavano na više načina, u pogledu pristupa u istraživanju angažovanja studenata autori se razlikuju. Prema tome se izdvajaju istraživanja angažovanja studenata u okviru određenog nastavnog predmeta, zatim nastavnog programa, gde je fokus na specifičnim obrazovnim aktivnostima, ili celokupnog procesa studiranja, odnosno iskustva angažovanja u nastavnim i vannastavnim aktivnostima. Poslednjih godina su česta istraživanja angažovanja studenata u onlajn kontekstu, a koja ispituju primenu različitih aplikacija u tradicionalnoj nastavnoj praksi ili pak pohađanje predmeta ili kurseva elektronskim putem.

Jedno od najpoznatijih istraživanja *angažovanja studenata u kontekstu nastavnog predmeta* je studija Mičela Heindelsmena i saradnika (Handelsman et al., 2005) pod nazivom *A Measure of College Student Course Engagement*. Kako je u naslovu sadržano, autori su nastojali da „izmere” studentski angažman u nastavi i tom prilikom su konstruisali SCEQ upitnik o angažovanju studenata (*Student Course Engagement Questionnaire*). Eksploratornom faktorskom analizom izdvojili su četiri

faktora, odnosno oblasti studentskog angažmana. Prva je nazvana *veštine i kompetencije za angažovanje* i podrazumeva dobru organizaciju, beleške i kontinuirani rad studenata na zadacima. Sledeća oblast obuhvata pokazatelje koji se odnose na emocionalno angažovanje. *Emocionalni angažman* studenata podrazumeva da studenti imaju volju za učenjem, vide smisao sadržaja i povezuju ih sa životnim iskustvima. *Participativno-interaktivno angažovanje* studenata obuhvata osećaj zainteresovanosti i, donekle, zabave na časovima, postavljanje pitanja, rad u malim grupama i slično. Poslednja oblast nazvana je *delatno angažovanje* jer podrazumeva adekvatno činjenje i postignuća studenata, odnosno uspešno ispunjavanje obaveza u okviru nastavnog predmeta ili kursa. Navedeni pokazatelji korišćeni su i u drugim istraživanjima (Miller et al., 2011) kako bi se ispitale karakteristike i opseg angažmana u svakom od navedenih domena, ali i povezanost angažovanja studenata, njihove efikasnosti, obrazovnih karakteristika i postignuća. Rezultati pokazuju pozitivne korelacije angažovanja i poželjnih obrazovnih osobenosti studenata.

Kada je u pitanju *angažovanje studenata u određenim nastavnim programima*, u literaturi se identifikuju brojna istraživanja kojima se ispituje angažman i načini za njegovo podsticanje u različitim predmetnim oblastima, poput tehnologije i prirodno-matematičkih, društvenih, humanističkih nauka, umetnosti, filologije i slično. Najrasprostranjenije su studije iz STEM-a, koje obuhvataju različita usmerenja prirodnih nauka, tehnoloških, inženjerskih i matematičkih. Prilikom ispitivanja angažovanja studenata u STEM okruženjima za učenje uglavnom se može uočiti primena kombinovanog istraživačkog metoda. Jedno od takvih istraživanja novijeg datuma sprovela je u Belgiji Strufova sa saradnicima (Struyf et al., 2019) i to kroz fokus grupe. Iako ispitanici u ovom istraživanju nisu studenti već učenici, priroda problema može biti primenjena i na visokoškolski kontekst. Istraživanje je imalo za cilj da proveri koliko je nastava koja se realizuje orijentisana na učenike, ispitujući, pritom, različite načine za angažovanje. Za ispitivanje angažovanja korišćena je skala posmatranja Riva i saradnika (Reeve et al., 2004) kojom se vrši opservacija dve dimenzije, bihejvioralne i emocionalne, a za ispitivanje usmerenosti na učenika protokol posmatranja RTOP (*Reformed Teaching Observation Protocol*), Savade i saradnika (Sawada et al., 2002). Kvantitativnom analizom dobijenih kvalitativnih podataka utvrđeno je da je pristup usmeren na studente od posebnog značaja za njihovo angažovanje. Pristupi i strategije koje se primenjuju u nastavi imaju direktni uticaj na intenzitet angažovanja, što je posebno izraženo u pogledu korišćenja autentičnih zadataka iz realnog života, integracije sadržaja i pružanja blagovremene pomoći od strane nastavnika. Navedeni podaci ukazali su na mogućnosti prilagođavanja okruženja za učenje onima koji uče na način kojim se podstiče angažovanje.

U oblasti visokog obrazovanja, STEM predmetne oblasti istraživane su u opsežnoj studiji pod nazivom *From Gatekeeping to Engagement: A Multicontextual, Mixed Method Study of Student Academic Engagement in Introductory STEM Courses*. Autori Žozefin Gasievski i saradnici (Gasiewski et al., 2012) za polazište svog rada uzeli su problem nedostatka angažovanja studenata koji pohađaju početne nivoe predmeta iz STEM oblasti. Naime, autori navode da je upravo izostanak angažmana jedan od ključnih razloga zbog kojih studenti odustaju od studija u ovim oblastima

i prelaze na studije drugih usmerenja. U istraživanju je primenjen sekvencijalno eksplorativni mešoviti pristup, što je omogućilo dublju analizu i razumevanje odnosa između postupaka nastavnika i karakteristika studijskog programa i angažovanja studenata. Kvantitativni deo istraživanja obuhvatao je podatke ispitivanih stavova 2.873 studenta koji su pohađali neki od 73 STEM uvodna predmeta. Kvalitativni deo istraživanja podrazumevao je 41 intervju u fokus grupama sproveden sa studentima u pojedinim ustanovama. Rezultati studije pokazali su da su studenti iskazali viši kvalitet angažovanja na predmetima na kojima je nastavnik pokazao otvorenost za postavljanje pitanja i kontinuirano pomagao studentima u radu. Takođe, studenti su ukazali na karakteristike nastave koju su želeli da pohađaju i da u okviru ovih časova ostvare postignuća. Dakle, naveli su da je od presudnog uticaja za ostanak na studijama, kao i adekvatni angažman, osećaj da su slobodni da pitaju za pomoć u radu, razreše nedoumice i bolje razumeju sadržaje. U skladu sa dobijenim nalazima, autori su naveli niz implikacija za unapređenje nastavne prakse. Pre svega, predavanja u amfiteatrima treba zameniti radioničarskim pristupom nastavi kako bi se intenzivirala interakcija između nastavnika i studenata i kako bi studenti imali priliku da tokom rada dobijaju blagovremene povratne informacije. Ukoliko studenti nisu ovladali tehnikama učenja ili imaju poteškoća da se prilagode radu na fakultetu, neophodno je pružiti im podršku u periodu prilagođavanja. Svakako, fakultet treba da osnaži nastavnike za primenu savremenih pedagoških pristupa jer će na taj način uspeti da unapredi kvalitet nastave i zadrži studente kao korisnike tih usluga.

Do sličnih zaključaka su došli i istraživači u drugim oblastima. Paula Vitkovski i Tomas Kornel (Witkowski & Cornell, 2015), takođe pogođeni pasivnošću studenata u nastavi književnosti na univerzitetskom nivou, nastojali su da ispituju šta podstiče studente da misaono i fizički participiraju na časovima. Primenili su TPT model (*Model for Total Participation and Higher-Order Thinking*) (Himmele & Himmele, 2011) kojim se ispituje posvećenost studenata nastavničkim strategijama. S obzirom na to da je istraživanje vršeno kroz jednogodišnji projekat, procene studenata korišćene su kako bi se revidirale pedagoške prakse i nastava unapredila prema potrebama studenata.

Keri-Li Kraus (Krause, 2005) je, istražujući angažovanje studenata prve godine u studijskoj grupi i nastavnom procesu, zaključila da, pored rasprostranjene upotrebe ovog koncepta u pozitivnoj konotaciji (aktivnosti i iskustva koja studentima omogućuju da uspešno završe svoje studije), ovaj termin za studente može imati i negativno značenje. Njeno shvatanje proizilazi iz ispitivanja percepcija studenata o ličnom angažovanju, koje pojedini studenti doživljavaju kao obavezu, namet ili prisilu da ispunjavaju određene akademske zadatke koji se od njih traže. Zato, da bi angažovanje studenata u akademskom kontekstu bilo svrsishodno, treba pokazati razumevanje za izazove i pritiske sa kojima se studenti suočavaju tokom studiranja i proaktivno pristupati rešavanju problema koji potencijalno onemogućuju studente da se angažuju u nastavnim aktivnostima.

U pogledu istraživanja koja podrazumevaju *uticaj celokupnog konteksta visokoškolskih ustanova na karakter i opseg angažovanja studenata*, a kod kojih je kvalitet manifestovanja angažovanja studenata jedan od indikatora kvaliteta institucija

visokog obrazovanja, kombinovanje percepcija studenata i nastavnika pruža jasniju sliku o očekivanjima i ostvarivanju angažovanja. Pregledom literature se može uočiti da su istraživanja ovog tipa najzastupljenija kada je reč o visokom obrazovanju.

Ispitivanje relacija između primene strategija u nastavi i angažovanja studenata u aktivnostima realizovana su sa ciljem da ispituju na koji način su postupci nastavnika povezani sa angažovanjem studenata. Nastavne prakse u ovim istraživanjima često su ispitivane uz pomoć FSSE, dok je za istraživanje angažovanja studenata upotrebljen NSSE upitnik. Za potrebe ovog rada prikazana su tri relevantna istraživanja koja imaju istu osnovu i čiji rezultati su tokom dužeg vremena identifikovali i pratili studentski angažman na fakultetima u Americi.

Prvo od ovih istraživanja pod nazivom *Aligning Faculty Activities & Student Behavior: Realizing the Promise of Greater Expectations* realizovali su Džordž Kuh, Tom Nelson Leird i Pol Umbač (Kuh et al., 2004). Autori su inicijalno pošli od nekih gorućih pitanja i dilema u visokom obrazovanju na američkim koledžima u datom periodu. Naime, jedno od polazišta za istraživanje bila je dilema vezana za trend zapošljavanja nastavnika koji nisu u stalnom radnom odnosu i rade istovremeno u više institucija. Ukoliko se uzme u obzir da su nastavnici najznačajniji resurs jedne visokoškolske ustanove, od neospornog uticaja na učenje i celokupno iskustvo studenata, postavlja se pitanje na koji način se ovaj trend odražava na međusobnu interakciju studenata i nastavnika. Takođe, autori polaze i od izveštaja Asocijacije američkih koledža i univerziteta (*Association of American Colleges & Universities*) pod nazivom *Velika očekivanja (Greater Expectations. A New Vision for Learning as a Nation Goes to College)* u kojem su naglašeni ishodi liberalnog obrazovanja. U izveštaju se, između ostalog, navodi da studenti nakon završenog visokog obrazovanja treba da poseduju niz kompetencija, opštih i posebnih, koje im omogućavaju zaposlenje, ali i funkcionisanje u široj društvenoj zajednici. Visokoškolske institucije, u tom pogledu, treba da odgovore na brojne izazove i prilagode svoje nastavne prakse kompleksnim procesima iz okruženja. Rešenje se pronalazi u efektivnim i izazovnim aktivnostima koje podstiču studente da u njima učestvuju. Zato je za potrebe ispitivanja stanja na koledžima korišćena NSSE i FSSE aparatura upitnika. Ovim upitnicima su poređeni stavovi studenata i nastavnika i prema tome je utvrđivano u kojoj meri se u ustanovama realizuju aktivnosti kojima se podstiče angažovanje i kakav je karakter angažmana studenata u tim aktivnostima. Preko 44.000 studenata i 14.000 nastavnika, koji pripadaju nekoj od 137 ustanova, učestvovalo je u ovoj istraživačkoj studiji realizovanoj 2003. godine. Rezultati do kojih su autori došli ukazali su na bitne karakteristike nastave kojom se podstiče angažovanje. Dakle, zaključili su da, ukoliko nastavnici insistiraju ili su pak orijentisaniji prema pojedinim oblicima i metodama rada, studenti će biti uključeni u ove aktivnosti. Konkretno, ukoliko se na časovima insistira i neguje kultura pisanja eseja ili seminarskih radova, studenti će tokom pisanja i korigovanja svojih radova razvijati veštine pisanja. Samim tim, biće pripremljeniji u ovoj oblasti od studenata koji su pohađali nastavu u kojoj nije insistirano na ovim aktivnostima. Pored toga, autori ukazuju na pravilo – „Dobre stvari idu zajedno!” Ukratko, pod ovim se podrazumeva da, ukoliko nastavnici primenjuju različite strategije i pristupe koji su stimulativni i podstiču na misaonu aktivnost,

studenti imaju priliku da ove prilike iskoriste, te se povećava šansa za njihovu aktivnu participaciju. Na kraju, rezultati ukazuju na važnu činjenicu kada je u pitanju kvalitet visokoškolske nastave. Određeni nastavnici imaju tendenciju da primenjuju strategije i prakse koje doprinose angažovanju više od drugih nastavnika. Neki od nastavnika teže novinama u radu, otvoreniji su i pripremljeniji za primenu savremenog pristupa nastavi i učenju. Rezultati pokazuju da su ovi nastavnici uglavnom ženskog pola, stalno zaposleni ili pripadaju nacionalnim manjinama. Ukupno gledano, to su nastavnici koji iskazuju veća očekivanja od svojih studenata.

Sledeće istraživanje Umbača i Varzinskog (Umbach & Wawrzynski, 2005), *Faculty Do Matter: The Role of College Faculty in Student Learning and Engagement*, zasnovano je na uzorku i podacima koji su korišćeni u prethodnom istraživanju. Međutim, autori su sada primenili nov metodološki pristup kako bi potpunije sagledali kontekst u kojem se angažovanje manifestuje. Primenom regresionog modela, tačnije hijerarhijskog linearnog modelovanja sa dve jedinice analize, omogućeno je da se kao institucionalne karakteristike koriste postupci i stavovi nastavnika, a da druga jedinica analize budu osobenosti i percepcije studenata. Pored navedenih, ispitan je i uticaj veličine grupa, malih koje broje 10 do 30 članova, srednjih sa 30 do 50 i velikih grupa koje imaju više od 50 studenata. Rezultati do kojih se došlo u istraživanju pokazuju da zastupljenost aktivnosti u oblasti aktivnog i kolaborativnog učenja podstiče volju da se studenti angažuju na časovima. Pored navedenog, ispitanici smatraju da kolaborativno učenje utiče na otvoreniji odnos studenta prema okruženju. Takođe, studenti su u ovom slučaju izveštavali o višim nivoima zadovoljstva i postignuća. Autori posebno ističu da unapređenje u oblasti kvaliteta pružanja prilika i podsticanja angažovanja studenata ima direktnog uticaja na kvalitet celokupnog visokog obrazovanja.

Svoju istraživačku studiju pod nazivom *Faculty Still Matter to Student Engagement!* Nelson Lerd sa saradnicima (Nelson Laird et al., 2014) realizovao je koristeći inovirane parametre u pogledu indikatora angažovanja. Kako su u prethodnim istraživanjima korišćeni kriterijumi dobrih praksi, koji su bili zastupljeni od 2000. do 2012. godine, ovde je primenjena revidirana verzija upitnika koja se sastoji od deset indikatora i četiri oblasti angažovanja. U istraživanju je ovog puta uzela učešće 121 institucija visokog obrazovanja, a prikupljeno je 39.135 odgovora studenata i 9.370 odgovora nastavnika. Od tehnika i metoda korišćeni su hijerarhijsko linearno modelovanje sa dva nivoa i izračunavanje aritmetičke sredine i standardne devijacije. Doprinos rezultata ovog istraživanja ogleda se u sledećim zaključcima: (1) Nastavnici su i dalje suštinski važni za proces studiranja; (2) Insistiranje na pristupu koji uključuje refleksivno i integrativno učenje nije statistički povezano sa studentskim angažmanom; (3) Nisu zabeležene korelacije između percepcije nastavnika i studenata u odnosu na podržavajuću klimu i kulturu institucije; (4) Podsticanje kolaborativnog učenja i negovanje različitosti od strane nastavnika u pozitivnoj su korelaciji sa angažovanjem studenata u ovim aktivnostima; (5) Ne postoje značajne razlike u promovisanju angažovanja studenata u odnosu na tip fakulteta; (6) Kontekst nastavnog predmeta ili kursa važan je prediktor za ostvarivanje angažovanja studenata.

Na osnovu navedenih rezultata istraživanja, može se utvrditi da je uloga konteksta i, pre svega nastavnika, jedna od ključnih kada je reč o angažmanu studenata.

Stoga je ovaj konstrukt neophodno sagledavati u relacijama i odnosima koji ga karakterišu. Samim tim, dobija se prilika za bližim razumevanjem eventualnih poteškoća, njihovim korigovanjem i kontinuiranim unapređenjem.

Kao što je navedeno, osim inostranih istraživanja u *zemljama iz okruženja*, sve su zastupljenije studije čiji je fokus na angažovanju studenata. S obzirom na to da je najviše relevantnih istraživačkih studija realizovano u Hrvatskoj, za potrebe ovog rada prikazani su rezultati nekih od njih.

Iva Černja Rajter i saradnici (2019), u okviru istraživanja realizovanog na Univerzitetu u Zagrebu, ispitivali su činioce i ishode angažovanja studenata tokom studiranja. U istraživanju je učestvovalo 380 studenata koji pohađaju neku od šest visokoškolskih ustanova na kojima je studija sprovedena: Fakultet elektrotehnike i računarstva, Šumarski fakultet, Medicinski fakultet, Hrvatski studiji, Zagrebačka škola za ekonomiju i menadžment i VERN. Kako bi realizovali postavljeni cilj, autori su za procenu angažovanja studenata primenili Utrecht-skalu, prema kojoj angažovanje karakterišu energičnost, predanost i volja da se učestvuje u radu. Istraživanjem su, u kontekstu *Modela radnih zahteva i resursa*, ispitivani činioци angažovanja tokom studiranja: samoevaluacije i sklad interesa pojedinca i institucionalnog okruženja (kongruentnost iskazana Iachanovim M-indeksom) i značaj angažovanja za postignuća studenata. Rezultati su pokazali da su kongruentnost i samoevaluacija značajni prediktori angažovanja studenata, pri čemu je samoevaluacija determinanta svih aspekata angažovanja, dok je doprinos kongruentnosti prisutan samo kod dimenzije predanosti i kod ukupnog angažovanja. Akademska postignuća pokazala su značajnu povezanost sa polom, godinama života, samoevaluacijom i angažovanjem, međutim, nisu korelirala sa kongruentnošću. Angažovanje studenata, prema podacima, najizraženiji je prediktor akademskih postignuća.

Analizom relevantnih istraživanja uočeno je da se autori iz okruženja koji se bave proučavanjem studentskog angažmana većinom orijentišu prema vannastavnim aktivnostima.

Vesnica Mlinarević, Dražen Rastovski i Irella Bogut (Mlinarević i sar., 2011) u svom radu ispitivali su percepcije 35 studenata Učiteljskog fakulteta u Osijeku o mogućnostima angažovanja studenata u vannastavnim aktivnostima kao savremenog oblika nastave. Istraživanje je sprovedeno na način gde su ispitanici popunjavali anketni upitnik koji je sačinjen od šest pitanja, od kojih su tri data u formi otvorenog tipa. Zadatak je ispitivanje broja i frekventnosti vannastavnih aktivnosti, kao i angažovanje studenata u tim aktivnostima. Takođe, ispitivane su percipirane mogućnosti za uvođenje novih aktivnosti i uloge nastavnika u vannastavnim aktivnostima. Na kraju, izvršena je analiza kurikuluma kako bi se dobio uvid u nastavne predmete koji uključuju sadržajni kontekst koji priprema studente za rad u vannastavnim aktivnostima. Rezultati istraživanja pokazali su da postoji značajno odstupanje kada su u pitanju ponuda i angažovanje u vannastavnim aktivnostima, te da se mali broj odlučuje da u njima participira. Iako odluče, studenti uglavnom učestvuju u sportskim vannastavnim aktivnostima. Zanimljivo je da na fakultetu postoje vannastavne aktivnosti (mala matematička škola, dramske radionice, video-sekcija, stoni tenis, rolerijada, biciklizam, streljaštvo i konjički sport) o kojima kao mogućnosti za an-

gažovanje studenti nisu informisani. Kada je u pitanju procena nastavnika koji saraduju sa studentima u okviru vannastavnih aktivnosti, istaknuto je da oni podstiču komunikaciju i saradnju, unose humor i zabavu i daju jasne i precizne instrukcije. Za razliku od navedenog, retko se dešava da se u vannastavne aktivnosti uključuju i drugi nastavnici. Takođe, studenti smatraju da aktivnostima nedostaje davanje primera bliskih životnim situacijama i podsticanje kreativnosti. U pogledu osećaja tokom angažovanja studenata u vannastavnim aktivnostima, zabeležen je visok stepen zadovoljstva. Na osnovu procena studenata, zaključuje se da vannastavne aktivnosti čine temelj kontinuuma svake visokoškolske ustanove i utiču na razvoj stvaralačkih sposobnosti i timskog rada.

Za potrebe kvalitativnog istraživanja pod nazivom *Vrednovanje izvannastavnih aktivnosti: pogled iz studentske perspektive*, Vilma Kotlar i Bojana Ćulum (2014) realizovale su deliberativne radionice u kojima su učestvovala 102 studenta sa Univerziteta u Zagrebu, Osijeku, Rijeci, Splitu i Zadru. Svi studenti su makar jednom participirali u nekoj od vannastavnih aktivnosti, što je bio preduslov za učešće u istraživanju. U istraživanju se krenulo od stavova studenata prema vrednovanju vannastavnih aktivnosti. Takođe se utvrđivalo na koji način treba razvijati mehanizme vrednovanja. Iz komentara studenata je istaknuto da neki od njih ne uviđaju značaj razvoja generičkih kompetencija, a ne samo onih koje su predmetno specifične. Takođe, pojedini studenti čak smatraju da je izbor vannastavnih aktivnosti njihova lična stvar, potpuno nepovezana sa obrazovnim ciljevima studijskog programa. U istraživanju je ukazano na određene krajnosti – od odbacivanja ideje bilo kakve vrste vrednovanja vannastavnih aktivnosti (Mi to ne radimo zbog bodova, ni zbog kakve nagrade, nego zbog sebe), do predloga da se određene aktivnosti nagrade velikim brojem bodova (Mislim da je svake akademske godine 10 ECTS u redu). Najprimerenijim se smatra evidentiranje aktivnosti u dodatku diplome, uz navođenje stečenih kompetencija, a dodeljivanje ECTS bodova u slučaju kada je vannastavna aktivnost usko povezana sa područjem studiranja. Autorke ističu da pri kreiranju budućih propisa u ovoj oblasti treba uvažiti preporuke vezane za ujednačavanje postupaka vrednovanja vannastavnih aktivnosti, odnosno za donošenje akata koji će osigurati jasne i transparentne postupke vrednovanja.

Na našem podneblju realizovan je mali broj istraživanja koja posredno ili neposredno za predmet imaju neki od aspekata ostvarivanja angažovanja studenata u visokoškolskom kontekstu.

U radu pod nazivom *Pripadnost zajednici učenja – percepcije studenata prve godine*, Marina Ćirić i Dragana Jovanović (2017) ispitivale su doživljaj pripadnosti studijskoj grupi kod studenata koji pohađaju šest studijskih grupa Filozofskog fakulteta u Nišu: psihologiju, pedagogiju, sociologiju, istoriju, novinarstvo i komuniciranje, odnose sa javnošću. Na uzorku od 242 studenta prve godine, od kojih su 193 činile ispitanice ženskog pola, a 49 ispitanici muškog pola, primenjena je skala za procenu pripadnosti Hofmanove i saradnika (Hoffman et al., 2003). Kao rezultat istraživanja, izdvojeno je jedanaest faktora koji su se najbliže mogli definisati kao: druženje, komunikacija, izražavanje mišljenja, saradnja, realizacija, razgovor, izolacija, poznanstva, informisanost, pomoć i neostvarivanje zadataka.

U svom istraživanju Emina Kopas-Vukašinić i Emilija Lazarević (2014) razmatrale su pretpostavke kvalitetne saradnje studenata i univerzitetskih nastavnika. Cilj je bio ispitivanje načina na koje studenti određuju kvalitet ove saradnje, u kontekstu odnosa student–univerzitetski nastavnik i u kontekstu organizacije nastavnih aktivnosti. Deskriptivnom istraživačkom metodom i postupkom analize sadržaja sistematizovani su stavovi koje su studenti izneli tokom organizovanog ispitivanja u fokus grupi. Rezultati su potvrdili da studenti prepoznaju i jasno određuju pretpostavke njihove kvalitetne saradnje sa nastavnicima, koja doprinosi ostvarivanju boljih postignuća studenata u nastavnom procesu. Poseban značaj pridaju komunikaciji nastavnika i studenata, za koju smatraju da mora biti efikasna, blagovremena, zasnovana na uzajamnom dogovaranju, poštovanju utvrđenih pravila i potpunoj informisanosti studenata. Kada je reč o organizaciji nastavnih aktivnosti, studenti su prepoznali i predstavili širok spektar profesionalnih kvalifikacija nastavnika, koje određuju kvalitet njihove saradnje, od zainteresovanosti i spremnosti nastavnika za rad sa studentima, njegove odgovornosti, fleksibilnosti i organizovanosti, do objektivnosti i jasnih kriterijuma u ocenjivanju. Način ophođenja u ustanovi prema studentima takođe određuje kvalitet njihovog angažmana, što ukazuje na potrebu negovanja kulture i klime orijentisane ka studentima.

Zaključna razmatranja

S obzirom na ideje od kojih se pošlo u istraživanjima, uočeno je da postoje određene zajedničke karakteristike među visokoškolskim ustanovama, bez obzira na kontekst. Globalne promene pod kojima se univerziteti menjaju doprinele su i objedinile poteškoće sa kojima se susreću akteri obrazovnog procesa unutar različitih sistema visokog obrazovanja. Naime, pasivnost studenata i nemogućnost da adekvatno učestvuju i doprinesu nastavnom procesu, nedovoljna obučenost nastavnika za primenu interaktivnih strategija, postali su problemi visokoškolskih ustanova širom sveta.

Nalazi do kojih se došlo u istraživanjima jasno upućuju na određene zakonitosti kada je studentski angažman u pitanju. Dakle, angažovanje studenata u nastavi od ključne je važnosti za njihova postignuća u procesu studiranja. Osim toga, ključne karakteristike angažovanja jesu kontinuiran i sistematičan rad, volja i smislenost u radu na zadacima, zainteresovanost i participiranje u aktivnostima. S druge strane, kontekst nastavnog predmeta, odnosno pristupi i strategije koje nastavnici primenjuju vrše direktni uticaj na intenzitet angažovanja. Može se reći da će u nastavi u kojoj nastavnici često primenjuju interaktivne metode studenti učiti u skladu sa ponuđenim i biti angažovani na određeni način. Efekti nastavničkih strategija posebno su izraženi u oblasti kooperacije među studentima i osećaja pripadnosti grupi. Naime, nastavnikova iskrena briga za studente i blagovremena podrška u učenju pokazali su se kao veoma značajni aspekti poimanja procesa studiranja od strane studenata. U skladu s tim, jedan od najefikasnijih načina na koji institucije mogu da pruže adekvatnu podršku studentima i podstaknu ih na angažovanje jeste priprema

i obuka nastavnika za interaktivni pristup. Posredno, ovaj proces utiče i na kvalitet visokoškolske ustanove kao i celokupnog sistema visokog obrazovanja.

Literatura

- Černja Rajter, I., Galić, Z., Kuzman, I., i Šverko, I. (2019). Odrednice i ishodi angažiranosti u studiju. *Društvena istraživanja*, 28(4), 607–625.
- Ćirić, M. i D. Jovanović (2017). Pripadnost zajednici učenja – percepcije studenata prve godine. *Godišnjak za pedagogiju*, 2(1), 64–79.
- Ćirić, M. (2022). *Kvalitet angažovanja studenata u visokoškolskom kontekstu* (Neobjavljena doktorska disertacija). Filozofski fakultet: Niš.
- Gasiewski, J. A., Eagan, M. K., Garcia G. A., Hurtado, S., & Chang, M. J. (2012). from gatekeeping to engagement: a multicontextual, mixed method study of student academic engagement in introductory STEM courses. *Research in Higher Education*, 53(2), 229–261.
- Handelsman, M. M., Briggs, W. L., Sullivan, N., & Towler, A. (2005). A measure of college student course engagement. *The Journal of Educational Research*, 98, 184–191.
- Himmele, P., & Himmele, W. (2011). *Total Participation Techniques: Making Every Student an Active Learner; 1st Edition*. Association for Supervision & Curriculum Development.
- Hoffman, M., Richmond, J., Morrow, J., & Salomone, K. (2003). Investigating ‘sense of belonging’ in first-year college students. *Journal of College Student Retention*, 4(3), 227–256.
- Kopas-Vukašinović, E., i E. Lazarević (2014). Pretpostavke kvalitetne saradnje studenata i univerzitetskih nastavnika. *Uzdanica*, 11(2), 91–99.
- Kotlar, V., i Ćulum, B. (2014). Vrednovanje izvannastavnih aktivnosti: pogled iz studentske perspektive, *Suvremene teme*, 7(1), 30–55.
- Krause, K. (2005). Understanding and promoting student engagement in university learning communities. Retrieved from: http://www.liberty.edu/media/3425/teaching_resources/Stud_eng.pdf (30.6.2021)
- Kuh, G. D., Nelson Laird, T. F., & Umbach, P. D. (2004). Aligning Faculty Activities & Student Behavior: Realizing the Promise of Greater Expectations. *Liberal Education*, 90(4), 24–31.
- Mlinarević, V., Rastovski, D., i Bogut, I. (2011). Angažovanje učenika u vannastavnim aktivnostima. U: Vantić-Tanjić, M., Nikolić, M., Huremović, A. & Dizdarević, A. (ur.) *Međunarodni naučno-stručni skup Unapređenje kvaliteta života dece i mladih: zbornik radova*.
- Miller, R. L., Rycek, R. F., & Fritson, K. (2011). The effects of high impact learning experiences on student engagement. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 15, 53–59.
- Nelson Laird, T. F., Lambert, A. D., Cogswell, C. A., & Ribera, A. K. (2014). *Faculty still matter to student engagement* [Paper presentation]. Association for Institutional Research Annual Forum, Orlando, FL, United States.

- Reeve, J., Jang, H., Carrell, D., Jeon, S., & Barch, J. (2004). Enhancing students' engagement by increasing teachers' autonomy support. *Motivation and Emotion, 28*(2), 147–169.
- Sawada, D., Piburn, M.D., Judson, E., Turley, J., Falconer, K., Benford, R., & Bloom, I. (2002). *School Science and Mathematics, 102*(6), 245–53.
- Struyf, A., De Loof, H., Boeve-de Pauw, J., & van Petegem, P. (2019). Students' engagement in different STEM learning environments: integrated STEM education as promising practice? *International Journal of Science Education, 41*, 1387–1407.
- Umbach, P. D., & Wawrzynski, M. R. (2005). Faculty do matter: the role of college faculty in student learning and engagement. *Research in Higher Education, 46*(2), 153–184.
- Witkowski, P. L., & Cornell, T. (2015). An Investigation into student engagement in higher education classrooms. *In Sight: A Journal of Scholarly Teaching, 10*, 56–67.

STUDENT ENGAGEMENT AT HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS - REVIEW OF RESEARCH STUDIES

Marina Ćirić
Nezavisni istraživač

Abstract: This paper shows out different ways and approaches in the research of student engagement. The paper aim is to present various aspects of the study, the impact of the entire context of higher education institutions on the character and scope of student engagement. Content analysis as a method enables the observation, interpretation and identification of key elements in the research of student engagement during the study process. The research studies differ among themselves depending on the theoretical starting points and the choice of methodological approaches. The research findings clearly point to certain laws when it comes to student engagement as well as its importance for student achievements in the study process. The teacher's sincere concern for the students and timely support in learning proved to be very significant aspects of the students' understanding of the study process. Accordingly, one of the most effective ways in which institutions can provide adequate support to students and encourage them to engage is the preparation and training of teachers for an interactive approach.

Key words: *higher education, higher education institutions, teaching, extracurricular activities, student engagement.*

Цитирање чланка:

Ćirić, M. (2022). Angažovanje studenata u visokoškolskim ustanovama – pregled istraživanja. *Godišnjak za pedagogiju, 7*(2), 25–35.